

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ**GÖZƏL DUYĞULAR, DƏRİN FİKİRLƏR ŞAIRİ****İ.S.ƏLİYEVƏ*****Bakı Dövlət Universiteti***

Bədii yaradıcılığa 20-ci illərin ortalarında gələn M.Rahim sənətkar taleyi etibarilə müasir Azərbaycan şeirinin ilk yaradıcı nəslinə mənsub şairlərdəndir. Poeziyamızda öz dəst-xətti ilə seçilən M.Rahimin adı S.Rüstəm, Səməd Vurğun, M.Müşfiq, Rəsul Rza, O.Sarıvəlli kimi sənətkarlarımızla yanaşı hörmətlə çəkilir. M.Rahimin bir şair kimi özünüidrak və özünütəhlil illəri Azərbaycanda Sovet hakimiyyətinin ilk on illiyinə təsadüf etmişdir. Bu illər xalqımızın tarixinə məlum olduğu kimi inqilabi çarpışmalar və sinfi mübarizələr dövrü, cəmiyyəti yenidən qurmaq uğrunda kəskin və ardıcıl döyüş illəri kimi daxil olmuşdur. Öz qələm dostları kimi M.Rahim də yaradıcılığa başladığı ilk gündən bu yenedənqurma və döyüş illərinin ruhu, ictimai-siyasi ovqatı və ab-havası ilə əhatə olunmuş, təbii ki, bu ictimai dəyişmə onun dünyagörüşünə həlledici təsir göstərmişdir. İctimai prosesləri sağlam mövqelərdən dərk etmək, həyatı, insanı yaxından müşahidə, zamanın sosial tələblərinə fəal cavab əzmi M.Rahimin ilk yaradıcılıq təşəbbüsü olmuşdur. Bu mənavsi-xoloji amil onun dünyagörüşünün artmasına böyük təsir göstərmiş, həyatı dialektikəsinə qavramağın lap elə başlanğıcdan üfüqlərini genişləndirmişdir. M.Rahim ilk qələm təcrübəsindən başlayaraq (1926-1930) tərcüman kimi çıxış edir, şeirlərində sosial tematikaya üstünlük verməyə çalışırdı. Belə perspektivli sənət başlanğıcının nəticəsidir ki, M.Rahim sonradan da həmişə aktual mövzu və məsələlərlə yaşamış, yaradıcılığını həyatın çağırışına uyğun davam və inkişaf etdirmişdir. M.Rahim yaradıcılığı xalqımızın təxminən yarıməsrlük tarixi ilə, bu tarixin mənalı və səciyyəvi hadisə və dövrləri ilə üzvi surətdə bağlıdır. Bu əlaqə və bağlılıq xalqımızın qurmaq və yaratmaq əzmini, demokratiya uğrunda mübarizəsini, humanizmini və Vətənə sonsuz məhəbbət hissini parlaq bədii boyalarla əks etdirmək eşqilə aşılammışdır.

M.Rahim Abbas oğlu Hüseynov 1907-ci il aprel ayının 20-də Bakıda xırda mülk sahibi ailəsində anadan olmuşdur. Aprel inqilabına qədər türk-tatar məktəbində, 1920-ci ildən sonra isə 5 № li şəhər məktəbində oxumuşdur. 10 illik təhsilini 23 №-li şəhər məktəbində bitirmişdir. Rahimin uşaqlıq və ilk təhsil illəri Azərbaycanın, xüsusilə də Bakının ən mürəkkəb, ziddiyyətli ictimai-siyasi hadisələrlə zəngin olan bir dövrünə təsadüf edir. «Qara qızıl» və inqilabi ənənələr şəhəri kimi tanınan Bakı öz ictimai-siyasi, mədəni və iqtisadi həyatı ilə bir-birinə daban-dabana zidd iki mühitə parçalanmışdı. M.Rahim hələ uşaq ikən bu səciyyəvi

proletar şəhərində ictimai bərabərsizliklərin və ictimai haqsızlıqların şahidi olmuş, öz uşaq sövq-təbiiliyi ilə azadlıq mübarizələrinə, zəhmətkeş kütlələrə rəğbət bəsləmişdir.

O, 1929-cu ildə V.İ.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin dil-ədəbiyyat fakültəsinə daxil olur. 1932-ci ildə bu fakültəni bitirir və həmin ildən də əmək fəaliyyətinə başlayır. Bir neçə il Bakı məktəblərində müəllimlik edir. 1934-cü ildən başlayaraq «Kommunist», «Gənc işçi», «İnqilab və mədəniyyət» və s. bu kimi partiyalı mətbuat orqanlarında çalışması onun dünyagörüşünün dərinləşməsinə, elmi, siyasi, ictimai biliyinin artmasına, poetik istedadının genişlənməsinə böyük təsir göstərir. Dövrünün qabaqcıl ziyalıları ilə tanışlığı, ədəbi prosesin ümumi axınına qoşulması isə onun istedadına qol-qanad verir.

30-cu illər Rahim yaradıcılığının çiçəkləndiyi, onun şair-vətəndaş kimi artıq tanındığı illər idi. «Hücum» jurnalında katib olduğu, Azərbaycan Proletar Yazıçılar Cəmiyyəti nəzdində ədəbiyyat dərnlərinə rəhbərlik etdiyi zamanlar M.Rahim fəal ədəbi ictimaiyyətçi kimi özünü tanıtməklə bərabər, poeziyası ilə də oxucu kütlələrinin diqqət mərkəzində idi. Şairin ədəbi fəaliyyətində sonradan qələminə, şəxsiz müsbət təsiri olmuş mühüm bir cəhət də özünü elə bu zamandan göstərməyə başlayır.

Rahim böyük həvəslə zəngin xalq ədəbiyyatını öyrənmək, toplamaq və onu geniş oxucu kütlələrinə çatdırmaq işinə girir. Sonralar özü bu barədə yazırdı: «Aşırıq şeiri ilə maraqlanmaqla mən xalq bayatılarını toplamağa başladım. Daha sonralar Azərbaycan rayonlarından qoşma və dastanlar yazdım. Bunların bir qismini Süleyman Rüstəmin topladığı xalq ədəbiyyatı ilə bir yerdə «Qoşmalar» adı ilə çap etdirdim. Bir qismi də indi məndə durur. Yaradıcılığımda olan xalq sözləri canlı dildən gəlməklə bərabər, bir qismi xalq ədəbiyyatını öyrəndiyim zamanlardan yadımda qalanlardır. Qaçaq Nəbi haqqında bəzi parçalar çox xoşuma gəlmişdi. Bu parçalar və Nəbinin həyatı mənə sonralar yazmağa sövq etdi. Bir yandan qardaşım vasitəsilə klassik ədəbiyyatdan, daha doğrusu, qəzəllərdən, digər tərəfdən mənə çox cəlb edən xalq ədəbiyyatından, qoşmalardan aldığım tərbiyə mənə elə gəlir ki, əsərlərimdə paralel şəkildə özünü göstərməkdədir. Mən özümdə xalq ədəbiyyatının təsirini daha güclü duyuram. Yazdığım «Rübailər», «İsa bulağı», «Gördüm» bayatılarının və cığalı təcnis formasının təsiri ilə yaranmışdır».

Göründüyü kimi, 30-cu illər M.Rahimin hər cəhətdən öyrəniş və axtarış illəri, bədii dünyagörüşünün sabitləşdiyi illər olmuşdur. Ali təhsil, Avropa və rus klassiklərini dərin mütaliə, xalq şeirini araşdırmalar, ədəbi prosesdə qaynar sənət intibahları, sənət yarışları, həyatda və «şüurda inqilabın» bütün sahələrdə müzəffər yürüşü mədəni inqilab dövründə Rahimin sürətli poetik təkamülünün başlıca çıxış nöqtələri məhz bunlar idi.

M.Rahim bir tərcüməçi kimi də 30-cu illərdən fəaliyyətə başlamışdır. Bədii yaradıcılığın bu aktual və beynəlmiləl sahəsi M.Rahimi ilk gündən özünə cəlb etmişdi. Onun bu fəaliyyət sahəsi həm də dünya və rus klassikasına yaxından bələd olmağın ən səmərəli və dolğun mənbələrindən biri idi. O, bədii tərcümə sahəsindəki fəaliyyəti hər hansı müasir bir yazıçının xeyirxah yaradıcılıq işi, habelə özünü tanımaq və təkmilləşdirməyin mühüm vasitələrindən biri hesab edirdi.

M.Rahimdə bədii tərcüməyə maraq və rəğbət çox erkən oyanmışdı. «Hər şeydən çox, Abbas Səhhətin tərcümələri məndə böyük təsir yarat-

dığından rus ədəbiyyatına qarşı qüvvətli bir həvəs duydum. Mən rus şairlərini oxumağa başladım. Tərcüməçilik həvəsinin məndə oyanması belə oldu. Bir dəfə ciddi xəstələnmişdim, ayaqlarım tutulmuşdu, bir ay yatmalı oldum. Bu müddət ərzində mən Lermontovu çox ciddi oxumağa başladım. Onun şeirləri öz gözəlliyi, dolğunluğu, mündəricəsi, rübailiyi etibarilə mənə heyran edirdi. Oxuduqca öz-özümə belə deyirdim: «Nə üçün bu gözəl əsərlər mənə deyildir? Bunlar mənə olsaydı, mən özümü dünyanın ən xoşbəxti sayardım». Birdən başıma belə fikir gəldi: «Bunlar sənənin ola bilər». Ona görə də mən Lermontovun şeirlərini tərcümə etməyə başladım... Mən Puşkin və Lermontovdan yalnız onların gözəl əsərlərini tərcümə etmirəm, onlardan öyrənirəm...».

Rahimin yazdığı tərcümeyi-halından aldığımız bu parça şairin bir tərəfdən rus poeziyasına olan dərin məhəbbət və hörmətini, o biri tərəfdən isə klassikləri tərcümə etmək işinə nə qədər böyük əhəmiyyət verdiyini yaxşı əks etdirir. Təsədüfi deyildir ki, M.Rahim ilk dəfə tərcüməçilik işinə Lermontovun və Puşkinin əsərlərindən başlamışdı. Lermontovun lirikasındakı emosional zənginliyi, onun üsyankar qəhrəmanları ilə seçilən poemalarını Rahim xüsusilə çox sevirdi. O Lermontovun və Puşkinin əsərlərindəki şeiriyyətə heyran qalır, bu böyük rus şairlərindən tərcümə edə-edə, onların sənətkarlıq sirlərini də öyrənməyə çalışırdı. Puşkinə və Lermontova olan qızğın sevgisini Rahim bu şairlərə həsr etdiyi xüsusi şeirlərdə böyük bir coşğunluqla ifadə etmişdir.

M.Rahim yalnız rus şairləri ilə deyil, habelə dünya poeziyası ilə, xüsusən qardaş sovet xalqlarının poeziya sərvəti ilə də yaxından maraqlanmış, onlardan da bir çox uğurlu tərcümələr etmişdir. Azərbaycan oxucularını Puşkinin, Lermontovun, Nekrasovun, Şota Rustavelinin, Nəvainin, Şillərin və Beranjenin əsərləri ilə tanış etmək sahəsində Rahimin xidmətləri diqqətə layiqdir.

Bir çox lirik şeirləri ilə yanaşı, M.Rahim Puşkindən «Ruslan və Lyudmila», «Qafqaz əsiri», Lermontovun «Qonşu qız», «Bastunçu aulu», «Mtsiri», «Tacir Kalaşnikov haqqında nəğmə» poemalarını da doğma dilimizə çevirmişdir.

İlk mətbu əsəri «Gördüm» şeirini «Gənc işçi» qəzetində (sonralar isə «Kommunist» qəzetinin nəşr etdirdiyi «Gənc qızıl qələmlər» adlı məcmuəsində (1926, № 2, səh.1) dərc etdirərkən Rahimin cəmi 19 yaşı vardı. Şeir Oktyabr inqilabının ildönümünə ithaf olunmuşdur. Bundan sonra ədəbi həyatla dərinlən qaynayıb-qarışan Rahim o dövrün «Kommunist», «Yeni yol», «Gənc işçi», «İnqilab və mədəniyyət», «Ədəbiyyat cəbhəsində», «Hücum» və s. bu kimi qəzet və jurnallarında, siyasi və ədəbi mətbuat orqanlarında müntəzəm olaraq şeirlərlə çıxış etməyə başlayır.

Məmməd Rahimin otuzuncu illərin bir sıra qəzet və jurnallarında işləməsi, nəşriyyat idarələrində çalışması onun ideya-fikri inkişafında mühüm rol oynamışdır. Həmin illərdə M.Müşfiq, S.Rəhman, M.Hüseyn, S.Rüstəm, M.İbrahimov, Ə.Fövzi, sonralar isə C.Cabbarlı, S.Vurğun, M.Arif, M.Rəfili, H.Cavid, S.Hüseyn, Ə.Nəzmi və başqaları ilə tanışlığı və dostluğu M.Rahimin yaradıcılığına müsbət təsir göstərir, əhatə olunduğu ədəbi mühitin canlı ab-havası gənc istedadın bir şair kimi sürətlə yetişməsinə geniş imkanlar açır.

Məmməd Rahim «Kommunist», «Gənc işçi» qəzetlərində, «İnqilab və mədəniyyət», «Hücum» jurnallarında dərc etdirdiyi məqalə və şeirlə-

rində həyat hadisələrinə fəal münasibətini bildirir, azad insan əməyinin rifahını ilhamla tərənnümə səy edirdi.

1926-cı ildə yazdığı «Gördüm» şeiri də ədəbi ictimaiyyətin diqqətini məhz bu cəhətdən cəlb etmişdi. Həmin şeirin onun yaradıcılığında necə mühüm əhəmiyyətə malik olduğu barədə sonralar M.Rahim yazmışdır: «Gördüm» şeiri mənim yaradıcılığımın ilk məhsuludur. Bu şeirlə həyatda olan və gördüyüm əzablı və məşəqqətli aləmi əks etdirmişəm».

Gənc yaşlarından Azərbaycan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətinin fəal üzvü kimi fəaliyyət göstərən M.Rahim «Sos.front» yaradıcılıq qrupunda M.Arif, S.Hüseyn, H.Mehdi, A.Faruq, S.Rəhmanla birlikdə həyata keçirilən tədbirlərdə təşkilatçı və icraçı kimi çalışırdı.

«Gənc işçi»nin təşəbbüsü ilə 1930-cu ildə dərc olunmuş «Aprel alovları» bədii almanaxı gənc istedadların sənət manifesti kimi səsləndi. Adından da göründüyü kimi Aprel inqilabından sonra Azərbaycanda baş verən sosial-tarixi dəyişikliklərin, mədəni-mənəvi çiçəklənmənin bədii-poetik ifadə və inikası olan həmin almanaxda M.Rahimin də şair imzası vardı.

«Əsl proletar ədəbiyyatının təşkilatçısı və tərbiyəçilərindən olmuş» «Gənc işçi» qəzeti ədəbi gəncliyin fəallarından olan M.Rahimi də yeni-yeni yaradıcılıq axtarışlarına ruhlandırırdı.

1930-cu ildə M.Rahimin «Arzular» adlı ilk şeirlər kitabı çapdan çıxdı. Bu uğurlu başlanğıcın davamı olan «İkinci kitab» (1933), «Partizanın tufəngi» (1937), «Nübar» (1938), «Vətən sevgisi» (1942) kitabları isə tezliklə onu istedadlı bir şair kimi tanıtdı.

M.Rahimin ictimai fəaliyyəti onun poetik fəaliyyətilə həmişə yanaşı addımlamışdır. O, müxtəlif vaxtlarda Azərbaycan Sovet Yazıçılar İttifaqının təşkilat katibi, həmin İttifaqın müdvafie bölməsinin rəhbəri, Cənubi Azərbaycanda çıxan «Vətən uğrunda» hərbi qəzetin redaksiyasında ədəbiyyat və incəsənət şöbəsinin müdiri, Yazıçılar İttifaqında poeziya bölməsinin rəhbəri vəzifəsində işləmişdir.

Xalq şairi uzun müddət Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı kimi səmərəli xidmətlər göstərmiş, ədəbi-bədii, ictimai və ideoloji fəaliyyətinə görə müxtəlif dövrlərdə partiya və dövlət mükafatları və fəxri adları ilə təltif olunmuşdur. Şair 1950 və 1964-cü illərdə Lenin ordeni, 1967-ci ildə Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni, 1977-ci ildə Oktyabr İnqilabı ordeni ilə təltif olunmuşdur. «Leninqrad göylərində» poemasına görə (1948) SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür. 1940-cı ildə Azərbaycan SSR Əməkdar İncəsənət Xadimi adını almış şair, 1964-cü ildən ümumxalq sevgisinin ifadəsi olan Azərbaycan SSR xalq şairi adını da iftixarla daşıyırdı.

Məmməd Rahim zəmanəmizin bir sıra görkəmli söz sənətkarları - şair, yazıçı, alim-ədəbiyyatşünasları ilə qırılmaz dostluq telləri ilə bağlı olmuşdur. Görkəmli rus sovet şairi və yazıçılarından P.Tıçina, V.Latsis, A.Makarov, Gürcüstandan Kverençkiladze R., Salukvadze Q., Samxaradze V., Eradze L., Cavadxadze Q., Qureşidze N., Tacikistandan Aminza M., Tabarov S., Adxamov A., Səfərzadə Ç., Rəhimzadə B., Tatarıstandan Kuri Z., Sadri M., Türkmənistandan Kovusov A., Kurbannepevov A., Özbəkistandan Atayar, Abidov Z., Abdurazamov V., Ukraynadan Litvin S., habelə Beyrutdan N.Təvil və başqaları Məmməd Rahimlə muntəzəm yaradıcılıq əlaqələri saxlayır, onun poeziyasını qəlbən sevir, yaradıcılığındakı xəlqiliyi, müasirliyi, novatorluğu yüksək qiymətləndirirdi.

lər. Şairin əlliillik yubileyi münasibətilə yaxın dostu, kommunist türk şairi N.Hikmət yazırdı: «Qardaş dilində, Füzulinin, Sabirin, Səməd Vurğunun dilində xalqımıza layiq şeirlər yazmağınızı, uzun illər yazmağınızı diləyirəm».

Məmməd Rahimin şəxsi arxivində saxlanan məktublarda, haqqında yazılmış məqalələrdə onun sənətinə bəslənən rəğbət və etimad öz ifadəsini parlaq tapmışdır. Həmin nəzəri-epistoluar irs şairin ədəbi əlaqələrini öyrənmək baxımından qiymətli olduğu kimi, onun sovet ədəbiyyatının inkişafı sahəsində fəaliyyəti və müasir poeziyamızdakı mövqeyini də təsəvvür etməyə yaxşı fürsət yaradır.

«...Məmməd Rahim xalqının görkəmli lirik şairidir. O, Sovet Azərbaycanının ən istedadlı sənətkarlarından sayılır» (Livan ədəbiyyatçısı Təvil N.).

«Məmməd Rahim poeziyasında iki xüsusiyyəti görürəm, birincisi epik vüsət, ikincisi lirikadır, nəğməkarlıqdır. Onun elə lirik şeirləri vardır ki, başdan-başa musiqidir.

«Dərin və parlaq fikir, coşğun ehtiras, nəcib hisslər, ifadə aydınlığı - əsl poeziyaya məxsus olan bütün xüsusiyyətlər Məmməd Rahimin «Leninqrad göylərində» adlı poemasında əks edilmişdir».

«...Sizə, qardaş Azərbaycanın görkəmli şairinə, böyük Sovet Vətənimizin və mədəniyyətimizin çiçəklənməsi naminə uzun ömür, cansağlığı və səmərəli yaradıcılıq nailiyyətləri arzu edirəm» (Villis Latsis).

«Azərbaycan sovet şeirinin ilk dəstəsinə mənsub olan M.Rahim öz lirik şeirləri, nəğmələri, poemaları ilə şeirimizə yeni hiss və duyğular, yeni motivlər gətirmiş, onun mövzu dairəsini xeyli genişləndirmişdir» (M.Arif).

Şairin ədəbi-bədii yaradıcılığına həmkar və oxucu məhəbbətini ifadə edən bu fraqmental qeydlər M.Rahim sənətinin təsir və nüfuz dairəsi barədə, zənnimizcə, yaxşı təsəvvür yaradır.

ПОЭТ ПРЕКРАСНЫХ ЧУВСТВ И ГЛУБОКИХ МЫСЛЕЙ

И.С.АЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

Мамед Рагим, начавший творческий путь в середине 20-х годов, по сути своего мастерства относится к первому творческому поколению поэтов, создавших современную азербайджанскую поэзию. Начиная с первых опытов творчества (1926-1930), М.Рагим отдавал предпочтение социальной тематике. Именно результатом такого перспективного творческого начала стоило то, что в дальнейшем М. Рагим навсегда связал свою судьбу с актуальными темами, продолжал и развивал своё творчество в соответствии с требованиями жизни.

В статье говорится об идее содержания лирических стихотворений, поэм, исторических пьес Мамеда Рагима, который отличался своеобразием в поэтическом мире.

THE POET OF SENSE OF BEAUTY AND DEEP THOUGHTS

I.S.ALIYEVA

SUMMARY

Beginning his creative activity in the middle of the 20s the famous Azerbaijanian poet Mammad Rahim belongs to the first generation of poets creating contemporary Azerbaijanian poetry. Since the first years of his creativity (1926-1930) the poet always preferred applying to various social themes. And just because the result of such a perspective creative beginning could help the poet choosing various developing his rich creative activity in conformity with the requirements of life.

Here the author is dealing with the idea and the contents of different lyrical rhymes, poems and the historical plays of M.Rahim which more than fifty years were notable with their originality in poetical world.